

Fecr Yayınları: 543

ARAPÇANIN SES BİLGİSİ
Klasikten Moderne

Dr. Zeynep ÖZKANLI

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
(Sertifika no: 13178)

Mizanpaj ve Kapak
FCR

Baskı ve Cilt
VADİ GRAFİK TASARIM VE REKLAMCILIK LTD. ŞTİ.
İvedik Org. San. 1420. Cad. No: 58/1
Yenimahalle/ANKARA • Tel: (0312) 395 85 71
(Sertifika No: 47479)

1. Baskı: Haziran 2022

ISBN: 978-625-8005-88-2

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SANAYİ ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1
Ulus-Altındağ/ANKARA • Tel: (0312) 310 08 60
Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

ARAPÇANIN SES BİLGİSİ

Klasikten Moderne

Dr. Zeynep ÖZKANLI

Ankara 2022

Dr. Zeynep ÖZKANLI

11.12.1990 yılında Samsun'un Çarşamba ilçesinde doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini Samsun'da tamamladıktan sonra 2007 yılında Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Arap Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı lisans programında eğitimine başladı ve buradan 2011 yılında mezun oldu. Aynı yıl, Milli Eğitim Bakanlığı, yurt dışı öğrenim bursunu kazanarak Ürdün Üniversitesi'ne bağlı dil merkezinde bir yıl süre ile Arapça eğitimi aldı. 2013 yılında Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yabancı Diller Eğitimi Ana Bilim Dalı, Arap Dili Öğretmenliği Bilim Dalı yüksek lisans programına kaydoldu. 2014 yılında Kastamonu Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Arap Dili ve Belâgati Bilim Dalına araştırma görevlisi olarak atandı. 2015 yılında Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Arap Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı öğretim üyesi Prof. Dr. M. Faruk Toprak danışmanlığında, "Sîbeveyhi'nin el-Kitâb Adlı Eserine Göre Munsarif ve Gayr-i Munsarif Konuları" başlıklı tez ile yüksek lisans programından mezun oldu. 2016 yılında Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı, Arap Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı doktora programına kaydoldu. 2022 yılında Doç. Dr. Derya Adalar Subaşı danışmanlığında hazırladığı "Arap Fonetığının Tarihsel Gelişimi" adlı doktora teziyle mezun oldu. Halen Kastamonu Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Arap Dili ve Belâgati Bilim Dalı'nda araştırma görevlisi olarak görev yapmaktadır. Arapçanın yanı sıra İngilizce ve temel düzeyde Farsça bilmektedir. Evli ve bir kız çocuk annesidir.

Babam'a ve Annem'e hürmetle...

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
KISALTMALAR	V
TRANSKRİPSİYON	VII
İŞARETLER VE FARKLI YAZIMA SAHİP BAZI HARFLER	VIII
ULUSLARARASI FONETİK ALFABE	IX
GİRİŞ	1

I. BÖLÜM

1.1. ARAPLARDA KLASİK DÖNEM FONETİK ÇALIŞMALARI	21
1.1.1. Dil ve Gramer Âlimleri	24
1.1.1.1. Ebu'l-Esved ed-Dûelî	24
1.1.1.2. Sibeveyh	27
1.1.1.3. el-Muberred	39
1.1.1.4. İbn Cinnî	55
1.1.1.5. ez-Zemaşserî	71
1.1.2. Sözlükçüler	87
1.1.2.1. el-Ḥalîl b. Aḥmed el-Ferâhîdî	87
1.1.3. Edebiyat ve Belâgat Âlimleri	95
1.1.3.1. el-Câhîz	96
1.1.3.2. İbn Sinân el-Ḥafâcî	100
1.1.4. Felsefe ve Tıp Âlimleri	108
1.1.4.1. el-Kindî	108
1.1.4.2. el-Fârâbî	111
1.1.4.3. İbn Sînâ	113
1.1.5. Kıraat ve Tecvit Âlimleri	117
1.1.5.1. Mekki b. Ebî Tâlib el-Kaysî	117
1.1.5.2. Ebû 'Amr ed-Dânî	125
1.1.5.3. Şihâbüddin el-Ḳaşṭallânî	128

II. BÖLÜM

2.1.ARAPLARDA MODERN DÖNEM FONETİK ÇALIŞMALARI	139
2.1.1.Dil Bilimciler-----	146
2.1.1.1.İbrâhîm Enîs-----	146
2.1.1.2.Kemâl Bişr-----	155
2.1.1.3. Maḥmûd es-Sa‘rân-----	159
2.1.1.4.Ramaḍân ‘Abduttevvâb-----	165

III. BÖLÜM

3.1.ARAPÇADA SESLER VE SINIFLANDIRILMASI-----	171
3.1.1.Arapçanın Parçalı Ses Birimleri-----	178
3.1.1.1.Ünlüler-----	178
3.1.1.1.1.Dilin Durumuna Göre Ünlüler-----	188
3.1.1.1.2.Boğumlanmada Dudak Durumuna Göre Ünlüler	195
3.1.1.1.3.Ağız Açıklığına Göre Ünlüler-----	200
3.1.1.1.4.Süre Bakımından Ünlüler-----	203
3.1.1.2.Ünsüzler-----	206
3.1.1.2.1.Ses Tellerinin Durumuna Göre Ünsüzler-----	210
3.1.1.2.1.1.Ötümlü Ünsüzler-----	210
3.1.1.2.1.2.Ötümsüz Ünsüzler-----	213
3.1.1.2.2.Çıkış Yerlerine Göre Ünsüzler-----	216
3.1.1.2.2.1.Dudak Ünsüzleri-----	218
3.1.1.2.2.2.Diş - Dudak Ünsüzleri-----	219
3.1.1.2.2.3.Diş Ünsüzleri-----	220
3.1.1.2.2.3.1.Diş Ünsüzleri-----	220
3.1.1.2.2.3.2.Dişler Arası Ünsüzler-----	220
3.1.1.2.2.3.3.Diş Eti Ünsüzleri-----	221
3.1.1.2.2.4.Diş - Diş Eti Ünsüzleri-----	221
3.1.1.2.2.5.Diş Eti - Damak Ünsüzleri-----	222
3.1.1.2.2.6.Damak Ünsüzleri-----	222
3.1.1.2.2.6.1.Ön Damak Ünsüzleri-----	222
3.1.1.2.2.6.2.Art Damak Ünsüzleri-----	224
3.1.1.2.2.7.Küçük Dil Ünsüzleri-----	224
3.1.1.2.2.8.Boğaz Ünsüzleri-----	225
3.1.1.2.2.9.Gırtlak Ünsüzleri-----	225
3.1.1.2.3.Ses Yolunun Durumuna Göre Ünsüzler-----	227
3.1.1.2.3.1.Patlamalı Ünsüzler-----	227

3.1.1.2.3.2.Yarı Patlamalı Ünsüzler-----	231
3.1.1.2.3.3.Sürtünmeli Ünsüzler-----	232
3.1.1.2.3.4.Geniz Ünsüzleri -----	237
3.1.1.2.3.5.Yanal Ünsüzler -----	238
3.1.1.2.3.6.Çarpmalı Ünsüzler -----	239
3.1.1.2.3.7.Yarı Ünlüler-----	240
3.1.2.Arapçanın Parçalarüstü Ses Birimleri-----	244
3.1.2.1.Vurgu -----	245
3.1.2.2.Tonlama -----	248
3.1.2.3.Durma ve Duraklama -----	250

IV. BÖLÜM

4.1.ARAPÇADA HECE YAPISI VE HECE TÜRLERİ -----	253
4.1.1.Arapçada Hece Yapısı -----	253
4.1.2.Arapçada Hece Türleri -----	256

V.BÖLÜM

5.1.ARAPÇADA SES OLAYLARI -----	261
5.1.1.Benzeşme -----	261
5.1.1.1.Yakın Benzeşme -----	264
5.1.1.2.Uzak Benzeşme -----	264
5.1.1.3.İlerleyici Benzeşme-----	264
5.1.1.4.Gerileyici Benzeşme -----	265
5.1.1.5.Tam Benzeşme -----	265
5.1.1.6.Yarı Benzeşme -----	266
5.1.2.Aykırılışma-----	267
5.1.3.Göçüşme -----	268

SONUÇ----- 271

KAYNAKÇA----- 281

FONETİK TERİMLER SÖZLÜĞÜ ----- 291

ÖN SÖZ

Türkiye’de yabancı dil olarak Arapça öğretimi programlarında yer alan dil bilgisi, sarf adı verilen biçim bilgisi (morfoloji) ve nahiv adı verilen cümle bilgisi (sentaks) olmak üzere iki temel alanın birlikte edinimini hedeflemektedir. Ancak dil bilgisi, bir dilin yalnızca morfolojik veya sentaktik yolla öğretimi ile sınırlı olmayıp o dilin sesleri, bu seslerin artikülasyonları bununla birlikte dil seslerinin bir gramer birliği içerisindeki dağılımı ve dizilişi ile ilgili kuralların öğretimini de kapsamaktadır. Hatta hedef dile ait dil bilgisi öğretimi, bu dilin ses bilgisi, kelimelerinin ek, kök ve yapısı ve bu kelimelerin cümle içerisindeki sıralanışı şeklinde kendi içerisinde tutarlı ve sıralı bir biçimde gerçekleştirilmektedir. Ancak Türkiye’de Arapça dil bilgisi öğretimi, bu sıralamanın ilk başında yer alan ses bilgisi (fonetik) göz ardı edilerek kelimelerin şekilsel özelliklerini inceleyen biçim bilgisi ile başlamakta veya biçim bilgisi ile eş zamanlı olarak cümle bilgisini de kapsayacak şekilde gerçekleştirilmektedir. Arapçanın dil sesleri ve bu seslerin telaffuz edilme biçimleri ise genellikle tecvit ilmi adıyla kıraat alanı ile ilişkilendirilmekte veya nahiv konuları arasında gösterilen idgâm başlığı altında ele alınmaktadır. Seslerin kelime içerisindeki fonetik diziliş kurallarına dayanan ve modern fonetikte benzeşme, aykırılaşma ve göçüşme gibi kavramlarla ifade edilen ses olayları ise idgâm, ibdâl ve i’lâl gibi adlandırmalarla nahiv bir diğer deyişle cümle bilgisinin konuları arasında görülerek nahiv ile birlikte öğretilmektedir.

Arapçanın dil seslerinin hedef dil olarak Türklere öğretimi, bu dilin öğretim planı içerisinde ve sentakstan bağımsız bir biçimde yer almamaktadır. Bununla birlikte Arapçanın dil seslerini konu edinen akademik çalışmalar ve lisansüstü tezler de bu-

lunmaktadır. Bunlar, Muammer Sarıkaya'nın *Araplarda Fonetik İliminin Doğuşu* adlı makalesi, Ahmet Yüksel'in *İlk Dönem Arap Dilcilerinde Fonetik Çalışmalar: el-Halil b. Ahmed el-Ferâhidî Örneği* başlıklı makalesi, İsmail Temiz'e ait *Fonetik bir Olgu Olarak Arap Dilinde Harf Hareke İlişkisi* adlı makale ve aynı isme ait *İbn Cinnî'nin Sırru Şinâ'ati'l-İ'râb Adlı Eserinde Mu'cem Harflerine Dair Görüşleri* adlı doktora tezi, Burhan Baran'ın yazmış olduğu *Arapçadan Türkiye Türkçesine Geçen Sözcüklerde Ayın ve Hemze ile İlgili Ses Olayları* başlıklı makalesi, Emrullah İşler'e ait *Türkçedeki Arapça Alıntı Kelimelerde Ses Değişiklikleri* adlı makale, İbrahim Tosun'un *Arapçadan Türkiye Türkçesine Geçmiş Sözcüklerde Görülen Ünsüzlerle İlgili Ses Olayları* adlı makalesidir. Yukarıda zikredilen akademik çalışmalarda ve lisansüstü tezlerde Arapçanın fonetiğine dair oldukça kıymetli bilgilere yer verilmektedir. Ancak Türkçe başta olmak üzere İngilizce, Farsça, İbranice ile son dönemlerde Zazaca ve Kürtçenin fonetiğine dair yapılan bütüncül çalışmalarla kıyaslandığında dil bilgisinin alt dalı olarak değerlendirilen fonetik yani ses bilgisi bağlamında Arapçanın dil seslerinin konu edinildiği bir çalışma bulunmamaktadır. Bu kitap, bu alanda ortaya çıkan söz konusu boşluğun doldurulmasına bir nebze de olsa katkı sağlama amacıyla hazırlanmış olan "Arap Fonetikinin Tarihsel Gelişimi" adlı doktora tez çalışmasından üretilerek okuyucuların istifadesine sunulmuştur.

Kitapta özet olarak değinilen klasik ve modern dönem fonetik çalışmaları çerçevesinde klasik dönem dil âlimlerinin ve modern dönem dil bilimcilerinin Standart Arapçanın dil seslerine, bu seslerin çeşitli ölçütlere göre sınıflandırılmasına ve birliktelik kurallarına dair ortaya koydukları görüşleri ele alınarak, bu görüşler arasında karşılaştırma yapılarak Standart Arapçanın dil sesleri, fonetik bilimi bağlamında eş zamanlı olarak ele alınmıştır. Ayrıca Standart Arapçanın dil sesleri, modern dönemde ortaya konulan görüşler doğrultusunda betimlenmiş olup klasik

dönem dil âlimlerinin modern dönem dilcileri üzerindeki etkilerinin ortaya konması amacıyla klasik dönemde ortaya çıkan ve fonetikle ilişkilendirilen dil çalışmalarında geçen kavramlar ve sınıflandırma ölçütleri ile birlikte ele alınmıştır.

Kitabın giriş kısmında, ilk olarak genel dil bilim tarihi kitapları içerisinde genellikle birkaç paragraf veya sayfa ile özetlenen fonetik tarihi, aralarında benzerlik olduğu iddia edilen ve bazı dil bilimciler tarafından birbiri yerine kullanılan fonetik-fonoloji arasındaki farklılıklar ile fonetiğin alt dallarına dair bilgiler verilmiştir.

Kitabın birinci bölümünde, Araplarda fonetiğin ortaya çıkışı ile gelişimi, gramer, sözlük, edebiyat, belâgat, felsefe, tıp ve kıraat gibi çeşitli alanlarda yaptıkları çalışmalar ile anılan ve bu çalışmalarından bazıları fonetik ile bağdaştırılan dönemin önde gelen isimlerine, bu isimlerin eserlerinde dil seslerini hangi konular içerisinde ve hangi başlıklar altında ele aldıklarına, bu sesleri hangi ölçütlere göre tasnif edip ne gibi isimlerle adlandırdıklarına kısaca değinilmiştir.

Kitabın ikinci bölümünde, modern dönem kapsamında değerlendirilen fonetik çalışmalarının tarihine ilişkin kısa bir bilgi verilmesinin ardından Araplarda modern dönemde ortaya çıkan fonetik çalışmaları, bu çalışmalara öncülük eden ve yöntem olarak alana yenilik getiren isimlerin eser içerikleri özet bir şekilde ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde, bölgesel ve kültürel nedenlerin bir etkisi olarak ortaya çıkan lehçeler değerlendirme dışı bırakılarak yalnızca ilk olarak Hicrî I. (M.VII) yüzyılda dil kuralları tespit edilen ve takip eden yüzyıllarda temelleri atılan bu dil kurallarının standart hale getirilmesi ile ortaya çıkan ve Standart Arapça olarak adlandırılan Arapçanın dil sesleri, bu seslerin modern dönem Arap fonetikçilerinin görüşleri doğrultusunda gruplandırılması ve isimlendirilmesi üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda ilk olarak dil seslerinin ünlü ve ünsüz olarak

gruplandırılmasında ne gibi ölçütlerin kullanıldığı, bu ses gruplarının adlandırılmasında modern dönem fonetikçileri arasında ortaya çıkan fikir ayrılıkları ve tabii oldukları yaklaşımlardaki farklılıklar ortaya konmuştur. Bu bilgilerin ardından Arapçanın söz varlığı, parçalı ve parçalarüstü ses birimler olarak iki ayrı başlık altında sunulurken Arapçanın ünlü ve ünsüz adı verilen parçalı ses birimleri ile bürünsel özellik taşıyan vurgu, tonlama, durma ve duraklama gibi parçalarüstü ses birimleri, modern dönem Arap fonetikçilerinin görüşleri doğrultusunda ele alınmıştır.

Kitabın dördüncü bölümünde, kelimeleri oluşturan ve en küçük birimi ses olan hece konusu incelenerek Arapçanın hece yapısı ve Arapçada bulunan hece türleri ortaya konmuştur.

Kitabın beşinci bölümünde ise benzeşme ve türleri, aykırılma ve göçüşme gibi ses olayları, modern dönem Arap fonetikçilerinin üzerinde fikir birliğine vardıkları kısımlar ile sınırlandırılarak ve ihtilafli meseleler veya spesifik olarak tek bir fonetikçinin konu ile ilgili ileri sürdüğü görüşler değerlendirme dışı tutularak konu ile ilgili genel kabul ortaya konmaya çalışılmıştır.

Elinizdeki kitabın konusunun belirlenmesinde bana ilham veren ve beni bu konuda destekleyen kıymetli hocam Sayın M. Sultan'a, çalışma sürecindeki katkılarından ve yardımlarından ötürü kıymetli hocam Sayın Doç. Dr. Derya Adalar Subaşı başta olmak üzere kıymetli hocam Sayın Prof. Dr. M. Faruk Toprak'a, kıymetli hocam Sayın Prof. Dr. Muammer Sarıkaya'ya, kıymetli hocam Sayın Prof. Dr. Funda Toprak'a ve Sayın Prof. Dr. Kemal Tuzcu'ya en içten teşekkürlerimi sunarım.

Dr. Zeynep ÖZKANLI

Haziran / 2022